

1927, eserin Latin harfleriyle ilk baskısı 1972'de İstanbul'da yapılmıştır); *İngiltere ve Hindistan* (İstanbul 1929); *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (İstanbul 1930); *Hukuk Tarihi* (İstanbul 1931-1932); *Devlet ve Fert* (İstanbul 1933); *Etrüsk Medeniyeti ve Bunların Roma Medeniyeti Üzerine Tesiri* (İstanbul 1933); *Etika* (Kropaktin'den tercüme, İstanbul 1935); *Ben Neyim* (İstanbul 1939); *Gönülsüz Olmaz* (Ankara 1941); *İran İnkılâbı* (İstanbul, ts.); *İhtilâl mi İnkılâb mı?* (Ankara 1942); *Serbest Fırka Hatıraları* (İstanbul 1949).

BİBLİYOGRAFYA :

Samed Ağaoglu, *Babamdan Hatıralar*, İstanbul 1940; a.m.f., *Babamın Arkadaşları*, İstanbul 1958, s. 117-139; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 401-406; Mehmed İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat* (nşr. Halil Açıkgoz), İstanbul 1981, s. 134, 139, 140-141, 146, 182-183, 196; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trc. Metin Kıratlı), Ankara 1984, s. 346-347; Fahir İz, "Aghaoghlu", *EI² Suppl.* (İng.), s. 47; D. Mehmet Doğan, "Ağaoglu Ahmed", *TDEA*, I, 44-45; R. Rahmeti Arat, "Matbuat", *İA*, VII, 385.

NURI YÜCE

AĞAOĞLU, Mehmet

(1896-1949)

Türk sanat tarihi
uzmanı ve profesörü.

24 Ağustos 1896'da Revan'da doğdu. Türkiye Cumhuriyeti'nin politika ve ilim hayatında isim yapmış olan Ağaoglu ailesindedir. 1904'ten 1912'ye kadar ilk ve orta öğrenimini Rus "gymnasium"unda yaptığundan Rusça'yı mükemmel öğrendi. 1912'den itibaren Moskova Üniversitesi Doğu Araştırmaları Bölümü'nde İslâm devletleri tarihi, felsefesi ve dilleri tahsiline başlayarak 1916'da edebiyat dalından mezun oldu. Mehmet Ağaoglu, İslâm medeniyetinin en parlak veriminin İslâm sanatı olduğuna inanıyordu. Bu yüzden Rusya içinde ve dışında seyahatler yaparak Türkistan, İran, Irak, Suriye ve Anadolu'daki eserleri inceledi. Bu arada Türkiye'ye yerleşmiş olduğundan, İstanbul Dârülfünunu'nda Türk ve İslâm tarihi derslerine devam etti. Aynı yıllarda İstanbul Âsâr-ı Atika (Arkeoloji) Müzesi Müdürü Halil Edhem (Eldem) Bey'in dikkatini çekti. Müzeleri teşkilâtlandırmayı düşünen ve bu müesseseleri idare edecek genç elemanların yetişmesine büyük önem veren Halil Bey, onun bir Batı üniversitesinde daha

iyi yetişerek ileride Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin başına geçmesini tasarlamıştı. Mehmet Ağaoglu bunun üzerine Berlin'e gitti; orada sanat tarihçisi, mimar ve arkeolog E. Herzfeld ile İslâm tarihçisi C. H. Becker'in derslerine devam etti. 1923-1924 yıllarında Jena Üniversitesi'nde H. Dörpfeld, R. Von Zahn ile Koch'tan klasik arkeoloji, erken hıristiyan ve Batı Avrupa sanatları okudu. Oradan da Viyana Üniversitesi'ne geçerek Avusturyalı Doğu sanatları uzmanı ünlü J. Strzygowski'nin yanında üç yıl çalışarak 1927'de felsefe doktoru oldu.

1927'de İstanbul'a döndü. Önce, o yıllarda Çinili Köşk'te bulunan İslâm eserleri koleksiyonunun başına geçti; aynı zamanda İstanbul Dârülfünunu'nda İslâm sanatı tarihi müderris muavini (doçent) oldu. Bir yıl sonra da müzeler idaresine devredilen Türk ve İslâm Eserleri Müzesi müdürlüğüne getirildi. 1929'da Amerika Birleşik Devletleri'nde, Detroit Sanat Tarihi Enstitüsü'nün daveti üzerine, bu enstitünün Yakındoğu bölümünü kurmakla görevlendirildi. Kısa bir süre içinde mükemmel bir İslâm sanatları koleksiyonu meydana getirdi. 1933'te Michigan Üniversitesi'nde yeni kurulan İslâm Sanatı Tarihi Kürsüsü'nün başına davet edildi. Bu kürsüde önce öğretim görevlisi, sonra da profesör olarak 1938'e kadar ders verdi. 1935 ve 1938'de Princeton Üniversitesi'nde misafir profesör olarak çalıştı. 1934'te Firdavsî'nin ölümünün 1000. yılı münasebetiyle Tahran'da yapılan anma töreninde Michigan Üniversitesi ve Detroit Sanat Tarihi Enstitüsü'nü temsil etti. 1937'de San Fransisco'da İslâm sanatı sergisi düzenledi. 1940'tan 1947'ye kadar, eskiden beri tasarladığı on iki ciltlik İslâm maden eserleri hakkındaki bir *Corpus*'un hazırlanması ile uğraştı ve birinci cildini tamamladı. Bir taraftan da sergiler düzenliyor, müze katalogları hazırlıyordu. Bu arada Türkiye'ye dönmek ve müzelerde görev almak isteğini gösteriyor, ejderli Kafkas halıları, Çin ve İspanya halılarına dair kataloglar yazıyordu. Ancak bütün bu hazırlıklarının sonucunu vermeden 4 Temmuz 1949'da öldü.

Mehmet Ağaoglu 1934'te, Michigan Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü yayın organı olarak *Ars Islamica* adlı büyük bir sanat dergisi çıkarmağa başlamış (bk. ARS İSLAMİCA) ve 1938'e ka-

dar dört cildini yayımladıktan sonra derginin idaresini R. Ettinghausen'e bırakmıştır. Mehmet Ağaoglu'nun yayımlanmış sadece iki kitabı bilinmektedir: *Persian Bookbindings of the Fifteenth Century* (Ann Arbor - Michigan 1935); *Şawafid Rugs and Textiles, The Collection of the Shrine of İmâm 'Ali at al-Najaf* (New York 1941). Ayrıca *İslâm Sanat Tarihi* (İstanbul 1928) isimli bir kitabı daha bulunduğu dair bir kayda rastlanmıyorsa da, böyle bir kitap hiçbir kütüphanede bulunmadığı gibi, hiçbir bibliyografyada da görülmemiştir. Ağaoglu'nun Amerika'da düzenlenmiş sergilere dair üç katalogundan başka kırk dört Türkçe, Almanca ve İngilizce makalesiyle birçok kitap tahlil ve tanıtma yazısı da basılmıştır. Bunlarda, onun daha çok Türk ve İslâm küçük sanatları üzerine eğildiği, halı, maden, ahşap, kap kakak ve minyatür sanatlarına dair çalışmalar yaptığı dikkati çeker. Bunlar arasında Mimar Sinan'ın menşee ve ölüm tarihi hakkındaki makalesi ("Herkunft und Tod Sinans", *Orientalistische Literaturzeitung*, XXIX (1926), s. 858-865) ile ilk Fâtih Camii'ne dair iki araştırması yayımlanmıştır ("Die Gestalt der alten Mohammedije in Konstantinopel und ihr Baumeister", *Belvedere*, XLVI (1926), s. 83-94; "The Fatih Mosque at Constantinople", *Art Bulletin*, XII (1930), s. 179-195).

BİBLİYOGRAFYA :

A. C. Weibel, "Mehmet Aga-oglu (1896-1949)", *AI*, XV-XVI (1951), s. 267-271.

SEMAVİ EYİCE

AĞAOĞLU, Samet

(1909-1982)

Cumhuriyet dönemi yazarı,
politikacı.

Bakü'de doğdu. Fikir ve siyaset adamlarından Ahmet Ağaoglu'nun oğludur. Fevziye Mektebi'nden sonra girdiği Ankara Lisesi'ni ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1931). Doktora yapmak üzere gittiği Strazburg'da on altı ay kaldıktan sonra çalışmalarını tamamlamadan döndü. İktisat ve Ticaret bakanlıklarında çalıştı. 1946'da memuriyetten ayrılarak avukatlığa başladı ve yeni kurulan Demokrat Parti yöneticileri arasına katıldı. 1950-1960 yılları arasında üç devre milletvekili seçildi, çeşitli bakanlıklarda bulundu. 27 Mayıs İhtilâ-

Samet
Ağaoğlu

li'nden sonra diğer parti yöneticileriyle birlikte yargılandı ve ömür boyu hapse mahkûm edildi. Ekim 1964'te Yassıada hükümlüleri için çıkarılan özel afila serbest bırakıldı. Son yıllarını hikâye ve hâtıralarını yazıp yayımlamakla geçirdi. 6 Ağustos 1982'de öldü ve Feriköy Mezarlığı'na defnedildi.

Siyasî yazılarını *Kuvvet ve Kudret* (1946-1950) gazetelerinde neşreden Samet Ağaoğlu'nun sanat hayatı öğrencilik yıllarında başlar. İlk edebî denemelerini, Ahmet Muhip Dranas ve Behçet Kemal Çağlar'la birlikte kurdukları Genç Türk Edebiyatı Birliği'nin yayın organı olarak çıkan *Hep Gençlik*'te (1930), ilk hikâyelerini de *Varlık*'ta (1931) yayımladı. Daha sonra çoğu yine *Varlık*'ta olmak üzere *Yücel*, *Şadırvan* ve *Çığır* dergilerinde çıkan yazılar ve hikâyeler yazdı.

Samet Ağaoğlu hikâyelerinde çok sevdiği Dostoyevski'yi örnek almıştır. Onun Rus toplum yapısından çıkardığı tipler gibi, Ağaoğlu da Türk toplumundan birtakım küçük insanların ruh maceralarını işlemiştir. Bu insanların çoğu marazî, kuruntulu, dengesiz, evhamlı, ihtiraslı ve dramatik tiplerdir. Babasına ve kendisine ait yaşanmış olayları ve otantik tipleri sergileyen hâtıra kitaplarında da hikâyeciliğindeki gibi kurgu ve üslup peşindedir. Denebilir ki hikâyelerinde müşahede ve hâtıraları, hâtıralarında da hikâyeciliği iç içe geçmiştir. 1950'den sonra birçok hikâyecinin özendiği, dilde aşırı yenilik cereyanına kapılmayan Samet Ağaoğlu, Türkçe'nin sade ve tabii gelişmesi içinde biraz muhafazakâr ve klasik, fakat sağlam ve usta bir üslûbun sahibi olmuştur.

Eserleri. *Hikâyeler: Strazburg Hâtıraları* (1945); *Züriyet* (1953); *Öğretmen Gafur* (1953); *Büyük Aile* (1957); *Hücredeki Adam* (1964); *Katırın Ölümü*

(1965). *Hâtıralar ve Seyahat Notları: Babamdan Hâtıralar* (1939); *Babamın Arkadaşları* (1958); *Aşına Yüzler* (1965); *Arkadaşım Menderes* (1967); *Marmara'da Bir Ada* (1972); *Sovyet Rusya İmparatorluğu* (1967); *İlk Köşe* (1978). *İncelemeler: Türkiye'de Küçük Sanat Meseleleri* (1939); *Türkiye'de İş Hukuku Tarihi* (Selâhattin Hüdâioğlu ile birlikte, 1939); *Türkiye'nin İktisadî Teşkilâtında Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları* (1943); *Kuvâ-yı Milliye Ruhu* (1944); *Türkiye'de Suçlu Çocuklar* (Tezer Taşkıran'la birlikte, 1947); *İki Parti Arasında Siyasî Farklar* (1947); *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri* (1972).

BİBLİYOGRAFYA :

Tahir Alangu, *Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman*, İstanbul 1965, II, 38-45; Bülent Adanalı, *Samet Ağaoğlu* (lisans tezi, 1982), *Atatürk Üniv. Fen - Ed. Fak.*; Mustafa Kutlu, "Ağaoğlu Samed", *TDEA*, I, 45-46; "Ağaoğlu Samet", *ABR*, I, 184-185.

ORHAN OKAY

AĞAZÂDE ÖRFİ MAHMUD AĞA

(bk. ÖRFİ MAHMUD AĞA, *Ağazâde*).

AĞIL RESMİ

Osmanlılar'da hayvan sürülerinin barındırıldıkları yer için alınan bir vergi türü.

Etrafı çevrili, genellikle üstü açık hayvan barınağı mânâsına gelen ağıldan alınan bu vergi, *ağnam resmi**'ne bağlı olup kanunnâmelerde *yatak resmi*, *yatak hakkı* veya *çit parası* olarak da geçer. Kışlatmak veya kuzulatmak için koyun ve keçi sürüleri herhangi bir timar sahibinin arazisine getirilir ve etrafı çevrilerek ağıl yapılırsa, o yerin vergilerini toplayan sipahi, sürü hesabına göre miktarı kanunnâmelerle belirtilmiş olan bir vergiyi sürü sahibinden isteme hakkına sahip olurdu. Osmanlı sancak kanunnâmelerinden anlaşıldığına göre bir sürü 100 ilâ 300 hayvandan meydana gelir ve bu miktar ağıl resminin tayininde esas kabul edilirdi. Ağıl resmi, koyun ve keçiden alınan ağnam resmi, yaylak-kışlak, otlak gibi vergilerle birlikte genellikle mart ayında toplanırdı. Bazı sancak kanunnâmelerinde daha eski uygulamalardan söz edilmesi, bu verginin Osmanlılar'dan önceki Türk-İslâm devletlerinde de bulunduğu düşündürmektedir.

Osmanlılar'da ağıl resminin miktarı zamana ve bölgelerin özelliklerine göre değişiklik göstermekteydi. Fâtih Sultan Mehmed kanununa göre bir sürüden iki akçe alınırken bu rakam daha sonra üç akçeye yükselmişti. XVI. yüzyıl başlarında Aydın, Hüdâvendigâr (Bursa), Kütahya gibi Batı Anadolu sancaklarında ağıl resmi üç akçe olarak tesbit edilmiş, diğer yerlerde ise bölgelerin özelliklerine göre tayin olunmuştu. Meselâ Limni adasında havanın uygun olması sebebiyle kuzulama bir mevsime bağlı olmadığı için ağnam vergi miktarları yüksekti. Burada ağıl resmi olarak her ağıldan yirmi dört akçe alınıyordu. Bu miktar İmroz'da on iki akçe, Enez ve Mora'da beşer akçe idi. Mora'da herhangi bir timar sahibinin toprağına dışarıdan getirilip kışlatılan koyun sürüleri köy halkı tarafından uzaklaştırılırlarsa, timar sahibinin zararına karşılık o köy halkından ağıl resmi istenebilirdi. Fakat bir köye dışarıdan hangi köylerden koyun geldiğinin tesbiti güç olduğundan, buradaki köylerin hepsine ağıl resmi yazılmıştı. Ancak timar sahibi, kendine yetecek kadar koyunu olan kendi köyü halkının aynı köydeki ağılı için vergi isteyemezdi. Macaristan'daki Osmanlı sancaklarında ise kışlamak için getirilen koyun sürüsünden bir koç, kuzulamak için getirilenden bir kuzu, ayrıca domuz sürülerinden de ağıl resmi olarak altı akçe alınırdı. Yalnız Sirem livâsında bir yıl bekleyen sürüden ağıl resmi olarak her on koyundan bir akçe istenirdi. Silistre ve İbrâil sancaklarında ise ağıl resmi beş akçe idi.

Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerinde ağıl resmi nisbetleri, Osmanlılar'dan önceki uygulamalar da göz önüne alınarak tesbit edilmişti. Akkoyunlu Uzun Hasan ve Memlûk Sultanı Kayırbay kanunları gereği Diyarbekir, Erzurum, Karahisâr-ı Şarkî, Sis (Kozan), Adana gibi sancaklarda kışlamak için getirilen koyun sürülerinden "resm-i yatak" olarak her sürü başına orta halli bir koyun, koyun sayısı bir sürüden az ise her on koyuna bir akçe vergi istenirdi. Ayrıca bu eski uygulamalardan halka ağır gelen vergi yükümlülükleri Osmanlı döneminde kaldırılmıştı. Meselâ Bozok (Yozgat) bölgesinde her ağıldan *kaşık kuzusu* adı altında Dulkadir beyleri tarafından ek vergi alınmasına son verilmişti. Şam ve Kudüs gibi sancaklarda ağıl resmi miktarları, her yüz koyuna bir koyun veya bir koyunun câ-